

Аліна Коваль

*студентка четвертого курсу
історичного факультету Київського
національного університету імені
Тараса Шевченка*

Статтю присвячено діяльності Організації Українських Націоналістів на території Миколаївщини в 1940—1950-ті рр. Досліджено структуру ОУН, розгортання її діяльності на території міста Миколаєва і Миколаївської області, з'ясовано масштаби і напрямки роботи оунівського підпілля, визначено особливості та закономірності боротьби ОУН на Миколаївщини як складової частини загальноукраїнського руху.

Ключові слова: Організація Українських Націоналістів, Служба Безпеки ОУН, підпілля, національно-визвольна боротьба, Допомоговий комітет, конспіративна квартира.

Alina Koval

The Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) in Mykolaiv region in 1940—1950s

This article is devoted to the activities of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) in Mykolaiv region in 1940—1950s. The author studies the structure of the OUN, spreading of its activities in the city of Mykolaiv and Mykolaiv region, scale and directions of such activities. General regularities and special features of national liberation movement in Mykolaiv region as a part of total Ukrainian movement are shown.

Key words: the Organization of Ukrainian Nationalists, Security Service of the OUN, underground, liberation struggle, Ukrainian Relief Committee, the secret address.

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ НА МИКОЛАЇВЩИНІ В 1940–1950-х рр.

Діяльність Організації Українських Націоналістів на території Миколаївщини в 1940–1950-х рр. посідає доволі важливе місце в історії українського визвольного руху, українського підпілля та України ХХ ст. загалом. Адже за часів радянської влади висвітлення боротьби ОУН було сильно заполітизоване, а в умовах незалежності стало одним з дражливих суспільних питань.

Здебільшого дослідники звертали увагу на діяльність ОУН в західних регіонах України. Тому наукових розвідок про націоналістичне підпілля на Миколаївщині мало. Частково це питання було заторкнуте в працях В. Нікольського¹, В. Ковальчука², Є. Горбурова³.

Важливим джерелом для дослідження окресленої проблематики стали записані автором цієї статті спогади учасника підпільного руху.

Метою дослідження є описати й проаналізувати організаційні форми, чисельність, структуру ОУН на Миколаївщині у вказаний період.

Одним із завдань революційного проводу ОУН, згідно з інструкцією Проводу ОУН, адресованою місцевим осередкам оунівського підпілля і виданою у травні 1941 р., було «допомогти Проводові перебрати й організувати владу (адміністрацію й інші ділянки національного життя) на місцях»⁴. Відповідно до цього, на початку літа 1941 р. оунівці зосередили на території УРСР значний підпільний військовий потенціал, причому передбачалося створити мережу підпілля на сході та на півдні України, що згодом вдалося втілити у життя.

¹ Нікольський В. М. Підпілля ОУН(б) у Донбасі. — К.: Інститут історії України НАНУ, 2001. — 178 с.

² Ковальчук В. ОУН в Центральній Південній та Східній Україні 1941–1950-ті рр. — К.: Інститут української археографії та джерелознавства НАН України, 2011. — 80 с.

³ Горбуров Є. Рух опору на півдні України в роки Великої вітчизняної війни (1941–1944 рр.) — К.: Олді-плюс, 2002. — 245 с.

⁴ Там само — С. 37.

Румунія як союзник Німеччини отримала частину окупованих німцями земель, зокрема Буковину, у своє підпорядкування. Провід ОУН(б) з цього приводу звернувся до німецького керівництва. Наприкінці липня 1941 р. у Чернівцях пройшли українсько-німецькі переговори, в ході яких було досягнуто домовленості про виведення учасників націоналістичного підпілля (членів ОУН) за межі краю. Дозвіл німецького командування на пересування теренами України під час воєнних дій було використано для формування похідної групи, яка під виглядом робочої колони рушила через територію Галичини у Південну і Східну Україну⁵.

Південна група, яку очолював Богдан Сірецький і яка складалася в основному з буковинців, рухалась у напрямку Вінниця — Балта — Одеса — Миколаїв. Вона об'єдналась з чисельно меншою групою «ПУМА» під керівництвом Ореста Масікевича, що мала просуватись далі узбережжям Чорного моря. Ці групи належали до крила ОУН(м)⁶.

Офіційним завданням похідної групи було надання допомоги цивільній адміністрації у веденні відбудовчих та господарських робіт, перекладацька служба в німецькій армії, а також, зважаючи на високий рівень освіти членів групи, максимальне проникнення в адміністративні органи, що створювались окупаційною владою, кадрове забезпечення органів місцевого самоврядування. Нелегальний же бік справи полягав у поширенні організаційної мережі ОУН в Миколаївській області⁷.

Невідомо, яким чином члени похідної групи здобули довіру німецької адміністрації, але вже на другий день по прибутті у Миколаїв Орест Масікевич був призначений головою міської управи, Богдан Сірецький — начальником поліції. Там же з ними почали працювати Володимир Антонюк, Віктор Малаярчук, Олександр Стратійчук, Володимир Тодорюк.

Редактором міської газети «Українська думка», яка видавалась українською мовою, став студент філологічного факультету

⁵ Зайцев Ю. Між двома вогнями // Радянське Прибужжя. — 1996. — 1 червня. — С. 8.

⁶ Архів Управління Служби безпеки України в Миколаївській області (далі — Архів Управління СБ України в Миколаївській області) . — Ф. Р. 5. — Спр. 12301. — Арк. 17.

⁷ Там само. — Арк. 18.

педагогічного інституту Василь Баранецький. Восени 1941 р. було оголошено про створення біржі праці, директором якої призначено Валентина Кокота — за радянських часів завідуючого кафедрою Миколаївського педагогічного інституту. Валентин Кокот особисто агітував людей, і багато освітян зайняли посади у міській управі⁸.

Від вересня 1941 р. в Миколаївській управі починає працювати Віра Дорохольська — викладачка педагогічного інституту. В управі їй було доручено інспектувати бібліотеки, а згодом і музеї. Але головною її справою стала організація Допомогового комітету, що його запропонував створити О. Масікевич. Ця діяльність і стала її офіційним прикриттям⁹.

В Західній Україні та на Буковині завданням Допомогових комітетів була допомога військовополоненим, пораненим, інвалідам, дітям з незаможних родин. Миколаївський Допомоговий комітет складався з 2-3 осіб, залучалися до його роботи і добровільні помічники. Від жовтня 1941 р. комітет постійно діяв під керівництвом ОУН. Від листопада 1941 р. ця організація щодня безкоштовно отримувала від Миколаївської управи 240 кг хліба, виділялася підвода, і жінки відвозили харчі у табір військовополонених та лазарет. Крім того, комітет організував збір грошей за підписними листами серед миколаївських службовців¹⁰.

1 вересня 1941 р. у місто прибула також похідна група ОУН(б). Це була третя (Південна) похідна група із Західної України в складі 200 осіб на чолі з Тимофієм Семчишиним. Миколаївську підгрупу очолював Дем'ян Мацілінський. У містах і селах учасники походу пропагували ідею створення незалежної української держави з метою підібрати відповідні кадри. За переписом населення, організованим німецькою владою у Миколаєві, з 114 тис. мешканців довоєнного часу залишилось близько 89 тис. осіб, з них чоловічої статі — 36 тис. В основному в місті були жінки, діти та люди похилого віку. Тільки на них могла розраховувати ОУН у своїй роботі.

⁸ Горбуров Є. *Рух опору на півдні України в роки Великої вітчизняної війни (1941–1944 рр.)...* — С. 45–48.

⁹ *Державний архів Миколаївської області.* — Ф. Р. 1017. — Оп. 1. — Спр. 35. — Арк. 12.

¹⁰ Горбуров Є. *Рух опору на півдні України в роки Великої вітчизняної війни (1941–1944 рр.)...* — С. 50.

Прибувши в заплановані місця, члени похідних груп жили або легально, працюючи в окупаційних установах, або нелегально. Вдалося організувати стійкі осередки ОУН в місті Миколаєві, в Новоодеському, Баштанському, Новобузькому, Вознесенському, Березнегуватському районах¹¹.

Зазвичай одиничні зустрічі підпільників відбувалися на вулиці, а групові — за заздалегідь обумовленими адресами. У місті була створена мережа з кількох десятків конспіративних квартир — так званих «мертвих точок». На них проводилися зустрічі, друкувалися листівки, переховувалися нелегали. Зустрічі, як правило, тривали 20 хвилин, але керівники підпілля вели бесіди з кожною новою людиною, давали читати журнали, брошури, листівки, книжки (зокрема, «Чужинці про Україну» Володимира Січинського; «Мина Мазайло» Миколи Куліша). Так виховувалась і молодь, і старші підпільники¹².

Організаційні зібрання проводилися і керівниками проводу. Так, О. Масікевич декілька разів збирав у себе на квартирі симпатиків (кандидатів до організації). У листопаді 1941 р. Б. Сірецький у своєму службовому кабінеті провів зустріч з Андрієм Ковальчуком, Миколою Антонюком, Іваном Малярчуком з метою обговорення подальшого ведення боротьби з радянським підпіллям та німецькою окупацією та залучення нових кадрів до підпілля¹³.

Члени групи Володимира Мацілінського, який мешкав на вул. Глазенапівській, 17 (сучасна вул. Декабристів), також вели агітаційну роботу в місті і в області, налагоджували зв'язки.

Наприкінці жовтня в Миколаїв до В. Мацілінського з Нової Одеси дісталися Захарій Бучацький і Петро Якобчук. На зустрічах з ними В. Мацілінський повідомив про існування ОУН, її цілі та про те, що і сам він є членом бандерівського крила Організації. О. Мацілінський також наголосив, що в міській управі є представники ОУН(м) і що з ними ніякої боротьби вести не треба (таким чином протидії з боку двох напрямків в ОУН не спостерігалось).

¹¹ Архів Управління СБ України в Миколаївській області. — Ф. Р. 5. — Спр. 12301. — Арк. 16.

¹² Інтерв'ю, записане А. Коваль 28.10.2008 р. в м. Миколаїв від Іваненка Юрія Олександровича, 23.01.1921 р. н. // Архів А. Коваль.

¹³ Горбуров Є. Рух опору на півдні України в роки Великої вітчизняної війни (1941—1944 рр.)... — С. 53.

Через 10 днів всі знову зібралися у нього і дали згоду на вступ до організації¹⁴.

Про те, як відбувалися зібрання підпільної групи, які питання обговорювалися, як залучались нові члени до організації, є свідчення учасників тих подій. Зокрема, Іван Бондаренко згадував: «Клименко Степан — галичанин. Його до мене прислали з біржі праці як завгоспа наприкінці жовтня 1941 р. У кінці листопада він прийшов до мене у кабінет і сказав, що заарештували групу галичан, і просив, щоб я його звільнив, бо йому треба ховатися. Він був зв'язковим, весь час перебував у роз'їздах.

У кінці грудня Степан мене попередив, що прийде нова людина. Через 3-4 дні зайшли до мене у кабінет Степан і 'Яворський' ('Остап'). Степан одразу пішов. 'Яворський' говорив за війну, за націоналістичну літературу. Пообіцяв мені хорошу книгу "Перед бурею". Через 10 днів зустріч повторилася. Була ще зустріч на вул. Соборній (Радянській). Так встановилися стосунки, і в кінці березня 1942 р. він призначив зустріч на вул. Глазенапівській 6 (вул. Велика Морська) у кабінеті директора археологічного музею Кузнецова. Сам 'Яворський' мешкав тоді у будинку поряд з історичним музеєм (вул. Потьомкінська, кут вул. Чернігівської). У Кузнецова зібралися 'Остап', я і Демченко. Після бесіди про завдання ОУН 'Остап' запропонував всім встати і зачитав десять заповідей націоналіста. Так ми були прийняті в ОУН. Ми повинні були двічі на тиждень збиратися на його лекції з історії України, які продовжувалися годину. Виходили конспіративно, поодинокі. Такі лекції читалися з березня до листопада 1942 р. Час лекцій і місце призначалися на останній лекції. Вони проходили у музеї чи у меблевому магазині на Соборній. Були ще на лекціях Антонович, Буженко. Розглядалися такі теми:

- 1) історія України по Аркасу видання 1916 р.;
- 2) інформація про міжнародні події;
- 3) структура сітки ОУН;
- 4) методи конспірації.

У листопаді 1942 р. я отримав явку на квартиру (вул. Наваринська, 27) Буженка. 'Остап' сказав, що з метою організувати

¹⁴ Архів Управління СБ України в Миколаївській області. — Ф. Р. 5. — Спр. 12301. — Арк. 17.

міський провід. Буженко — провідник, Демченко — референт по роботі серед робітників, головним чином, заводу імені 61 комунара, Антонович — референт з пропаганди, Кузнєцов — референт з друку, Бондаренко — референт з господарства і фінансів. Псевда були: у Бондаренка — ‘Шевченко’, у Буженка — ‘Вишня’, у Антоновича — ‘Довбня’. До грудня 1942 р. міський провід збирався на квартирі Буженка. Кожний референт давав звіт. Прізвищ нових людей не називали. Буженко по роботі часто виїжджав у райони, там працював з людьми. Своєї друкарні не було. Вся нелегальна література (листівки, брошури тощо) друкувалася на машинці у музеї. Вся редакційна робота з нелегальної націоналістичної літератури проводилася Антоновичем. Я повинен був доставати гроші і хліб. Для цього використовувалося підсобне господарство транспортного відділу управи. До грудня 1942 р. я передав: пшениці — 30 пудів, кукурудзи — 30 пудів, грошей — десь 25 тис. карбованців. Гроші надходили від продажу фуражу, який був призначений для гужового транспорту. Антонович займався реалізацією фуражу.

На початку січня 1943 р. у двір на Потьомкінській, 111, де я мешкав, гестапо привезло Лехницьку Лїду для обшуку на її квартирі. Мене попередили, і я перейшов на нелегальне становище. 23 квітня ‘Яворський’ і ‘Степан’ прийшли до мене на Кузнєчну, 74 (Скорородова) і принесли фальшивий радянський паспорт. Я виїхав в Одесу»¹⁵.

Ще одна важлива конспіративна квартира була на Фалесівській, 19, де мешкало подружжя Леванісових. Спочатку в них на квартирі жив Микола Васильович Висоцький, який і залучив їх до ОУН. Там часто зупинявся ‘Степан’ (ім’я та прізвище його взнати поки що не вдалося). У вересні 1942 р. він познайомив Михайла Леванісова з ‘Ігорем’ (Ігор Кононов — вчитель миколаївської гімназії). На квартирі Леванісових було сховище різного одягу й харчів. Це було дуже зручно, бо квартира знаходилася у центрі міста, недалеко від ринку. Щоб здобути гроші на потреби організації, продавали припаси зі сховища¹⁶.

¹⁵ Архів Управління СБ України в Миколаївській області. — Ф. Р. 6. — Спр. 12301. — Арк. 52.

¹⁶ Там само. — Арк. 20.

Восени 1943 р. у Миколаїв прибули учасники національного підпілля з Донбасу, де підпілля вже почало евакуацію. То були 'Андрій', 'Роман', 'Олесь' і 'Тиміш'. 'Андрій' став заступником провідника 'Романа' (імена і прізвища невідомі), 'Олесь' (Павло Бойко) — референтом з інформації (складав звіти для крайового проводу). 'Тиміш' залучив до організації вчителя Федора Двірного, на квартирі якого 'Тиміш' жив. Ф. Двірному зробили документи, які засвідчували, що він безробітний.

Основним центром діяльності ОУН був Миколаїв. Саме тут знаходився обласний провід, головна продовольча база, тут виготовлялися фальшиві документи, сюди надходила агітаційна література. Особливо активною була молодь з робітничого району Слобідки м. Миколаєва. Як свідчить Володимир Волков, який був безпосереднім учасником підпілля, своїми діями нашкодив німцям: «На початку серпня 1943 р. я витягнув мастило з букси шприцом у вагоні потягу з боєприпасами, що йшов на фронт. Вночі десь біля Снігурівки вагон вибухнув, було пошкоджено інші вагони і колія. Свідком тому є Борис Залуцький»¹⁷.

Агітаційна робота членів похідних груп мала позитивні результати в районах Миколаївської області. Найбільш масові осередки ОУН були в селах Піски та Костянтинівка. В с. Піски провідником був Олександр Яковлев (існувало й жіноче крило, яким керувала Валентина Волович), в с. Костянтинівка — Микола Ткаченко, в с. Горожино — В'ячеслав Богашов.

Загалом обласна організація ОУН Миколаївщини охоплювала близько 400 членів. До березня 1943 р. у районі діяли Нововоронцівський куц (одна ланка з 8-10 учасників і 10-12 симпатиків), Дудчанський куц (одна ланка з 2-3 учасників і 4-5 симпатиків), Малогерлянський куц (дві ланки, з них одна у с. Фірсівка, друга у с. Малі Герли, всього 4-5 учасників, 12-15 симпатиків), Осокорівський куц (1-2 учасники і 4-5 симпатиків), Біляевський куц (4 учасники і 6-8 симпатиків), Іванівський куц (один учасник і 6-8 симпатиків)¹⁸.

¹⁷ Зайцев Ю. Між двома вогнями // Радянське Прибужжя. — 1996. — 1 червня. — С. 9.

¹⁸ Горбуров Є. Рух опору на півдні України в роки Великої вітчизняної війни (1941—1944 рр.)... — С. 56.

Поштовхом для створення осередку ОУН в с. Піски стали збори громади у жовтні 1941 р., на яких виступав перекладач військової німецької комендатури, член ОУН 'Славич' (він знав, що на зборах німців не буде). У своєму виступі він закликав усіх до боротьби за самостійну українську державу. Це зацікавило місцевих мешканців Олександра Назаренка і Тимофія Федоренка. 'Славич' розповів їм, що проводиться велика підготовча робота, якою керує Степан Бандера, що німці державність не подарують і їх треба розглядати поки що як театральних друзів. Вони не менші вороги України, ніж Росія¹⁹. 'Славич' познайомив їх з десятьма заповідями ОУН. Загалом О. Назаренко залучив таких симпатиків: Миколу Савенка (очолив Великоолександрівський районний провід), Олександра Невінчаного (зв'язковий), Миколу Федоренка, Андрія Шмалька, Славка Бородаря, Бориса Горбатого. В травні 1942 р. О. Назаренко залучив до ОУН Дмитра Живоглода, Олександра Коробченка — лікаря, Валеріана Крицького — директора райспоживспілки, Лїду Дуднік, Василя Бондаренка — директора машинно-тракторної станції.

На зборах громади в с. Піски у жовтні 1941 р., як згадує Тамара Задирака, виступив молодий хлопець — 'Богдан'. Є припущення, що це був брат Степана Бандери — Василь Бандера. З достовірних джерел відомо, що він був в похідній групі ОУН-б, окружним провідником Херсона. Після численних провалів він втік з міста і вже восени 1943 р. став районним провідником у Новоодеському районі і референтом мережі молоді обласного проводу. Про його глибоку законспірованість свідчить той факт, що навіть у найближчому оточенні про нього знали дуже мало, і нічого, крім псевдо, не збереглося²⁰.

Марія Залїзна, односельчанка Тамари Задираки, на цих же зборах познайомила з націоналістом-західняком Славком Черевком, який був перекладачем у німецькій комендатурі. Про нього ж повідомляє Іван Кононов (один з керівників міського проводу): «На одній із зустрічей із 'Яворським' я довідався, що учасник ОУН

¹⁹ Державний архів Миколаївської області. — Ф. Р. 1017. — Оп. 1. — Спр. 35. — Арк. 3.

²⁰ Зайцев Ю. Між двома вогнями // Радянське Прибужжя. — 1996. — 1 червня. — С. 8.

‘Славко’, який був при військовій частині у с. Піски, мав попередню розмову з Леонідом Сердегою. Тому у грудні 1942 р. я прибув у Піски і через Курасу Тетяну зустрівся з Сердегою»²¹.

Доповнюють його свідчення самого Олексія (Леоніда) Сердеги-‘Вогня’: «Було це десь в обід. Тетяна постукала з вулиці у шибку і запросила до себе. На канапі сидів чоловік. Познайомилися — ‘Юрко’. Він сказав, що знає багато за мене. Про те, що я відмовився йти служити у поліцію. Далі — про життя, про Україну. Дістав з кишені листівку і прочитав мені — там йшлося про знущання німців над українським народом, про розстріли українців, про мобілізацію молоді у Німеччину. Отже, український народ тільки сам може поліпшити своє становище і для цього він повинен зорганізуватися і вести боротьбу з німцями і з радянською владою за самостійну українську державу. На другий день наша бесіда продовжувалася. Нарешті я дав згоду. ‘Юрко’ дав мені прочитати брошуру “Шлях народу”. Я отримав завдання підібрати одну людину для зустрічі з ‘Юрком’. То був мій товариш по навчанню Яковлев Олександр, а також я підібрав йому конспіративну квартиру. В селі Новогорожено я підібрав Богашова В’ячеслава. У травні 1942 р. я отримав завдання знайти для нас людину у селі Костянтинівці. Цією людиною став Ткаченко Микола. Він дав згоду при першій же розмові. Мені був даний пароль: “Вогонь горить — ввік не погасне”»²².

На початку серпня 1943 р. на Миколаївщині німці організували вивезення молоді до Німеччини на примусові роботи. ОУН агітувала молодих людей ухилятися від вивозу. У призначений день на залізничній станції знаходилися люди з ОУН, які у момент відправки потягу готові були відкрити вагони²³. З серпня 1943 р. завдяки оунівцям було визволено 30 осіб.

Один з керівників Костянтинівської організації Микола Ткаченко залучив свого брата Петра Ткаченка і дав йому завдання загітувати до ОУН старосту села Костянтинівки Петра Сивака, щоб зривати відправку молоді до Німеччини. Про те, як це відбу-

²¹ Архів Управління СБ України в Миколаївській області. — Ф. Р. 5. — Спр. 7185. — Арк. 22.

²² Там само. — Ф. Р. 6. — Спр. 12301. — Арк. 21.

²³ Там само. — Арк. 20.

валось, є свідчення учасниці подій Валентини Крижанівської: «У вересні мене забирають у Німеччину. На станції Новополтавка до вагона підійшов В. Халабуда і запропонував мені тікати. Німецької охорони саме не було, і я з О. Яковлевим і В. Бабченком тікаємо. Ховалися у плавнях, але коли я пішла додому, через 2-3 дні мене заарештували жандарми. Знову потяг у Німеччину і знову тікаю на ст. Долинська»²⁴.

М. Ткаченко і сам зустрічався з П. Сиваком, після чого той залучив в ОУН Миколу Щербину і Павла Кияна. Коло прихильників поступово зростало. Так село Піски перетворилося на один з найактивніших центрів діяльності ОУН на Миколаївщині.

ОУН мала значну підтримку серед місцевого населення. Через це від листопада 1941 р. німецькі каральні органи мали наказ заарештовувати і страчувати членів ОУН(б); це була також реакція на проголошення відновлення Української держави. Під репресії підпадали не тільки бандерівці, а й мельниківці — за розгортання діяльності Української національної ради. Німецькі репресії кінця 1941 р. — початку 1942 р. проти українського націоналістичного підпілля визначили подальшу долю членів Південної похідної групи ОУН. Від січня 1942 р. Головна служба безпеки райху почала висловлювати сильне занепокоєння радикалізацією діяльності ОУН під проводом А. Мельника, зокрема її відділеннями в Райхскомісаріаті «Україна». Окрім того, служба безпеки довідалась, що в Миколаєві відбулось зближення ОУН(м) та ОУН(б) і що обидві організації ставлять собі за мету «повну незалежність Української держави». У грудні 1941 р. заарештовано В. Малярчука і засуджено до смертної кари²⁵.

О. Масікевич дивом уникнув розстрілу. В. Баранецький, В. Антонюк, Д. Вершигора, Р. Швало, А. Суховерський та ще кілька не знаних на ім'я членів групи німці розстріляли в 1941 р. Б. Сірецький, якому вдалося уникнути репресій і дійти до Дніпропетровська, загинув там від німецької кулі в 1943 р. Декого з тих, кому вдалося повернутися в Румунію, вже після закінчення війни було

²⁴ Архів Управління СБ України в Миколаївській області. — Ф. Р. 6. — Спр. 12301. — Арк. 20.

²⁵ Там само. — Арк. 19.

заарештовано радянською військовою розвідкою (О. Масікевич, І. Григорович)²⁶.

Німецька окупаційна адміністрація, гестапо безперервно вели пошук підпільників. У Миколаєві була створена школа СД (німецької служби безпеки), де курсантів готували для проникнення у підпільні організації. Одночасно в школі навчалося по декілька груп з 12-14 курсантів в кожній впродовж 6 місяців (школа розташовувалась на вул. Адміральській, 7)²⁷.

Наприкінці 1942 р. починаються масові арешти. Наприкінці жовтня 1942 р. було заарештовано хлопців, які їздили по селах, роздавали літературу, агітували за незалежну Україну. Члени управи Михайло Висоцький та Іван Буженко збирали підписи під проханням звільнити арештованих. Ось свідчення Євгена Алімана: «26 листопада 1943 р. у Миколаєві почалися арешти представників ОУН. Я, О. Яковлев, 'Богдан', Г. Чухліб і Петро Микитович Микитенко-'Хвиля' пішли у Піски. Там ввечері 30 листопада молодь зібралася у Борової Ніни. Через деякий час туди зайшли староста і поліцейський Яковлев Василь і почали обшук. Дівчата загасили ліхтар. 'Богдан' схопив гвинтівку у поліцая, а 'Хвиля' вистрілив йому у голову. Всі розбіглися. Ніч і день ми переховувалися, а на другу ніч пішли у Миколаїв.

Вже вночі 30 листопада 1942 р. у Пісках пройшли масові арешти. Були заарештовані В. Чимбир, Бабченко, І. Сердюк, Халабуда та інші. Допити проводилися у гестапо. Частині хлопців і дівчат вдалося виїхати з села. На нелегальне становище у Миколаїв переїжджають О. Яковлев, Д. Яковлева, Борова. Вони продовжують боротьбу у підпіллі»²⁸.

Арештованих доправляли на слідство до гестапо, яке розташовувалося на вул. Великій Морській, 30. Німці не тільки жорстоко били арештованих, а й використовували підступні методи дізнання: могли випустити на волю, якщо не знаходили прямих доказів вини. А коли відпускали, то наказували доповідати про все, що відбувалося. Саме так вони викрили нелегала 'Тимоша' —

²⁶ Горбуров Є. *Рух опору на півдні України в роки Великої вітчизняної війни (1941–1944 рр.)* ... — С. 41.

²⁷ Там само. — С. 43.

²⁸ *Архів Управління СБ України в Миколаївській області.* — Ф. Р. 6. — Спр. 12302. — Арк. 19.

його схопили у хаті на Херсонській, 2, де була влаштована за-сідка. Д. Феодосій особисто розповідав досліднику Євгену Горбу-рову, як 'Тиміш' не підняв руки вгору, а схопився за пістолет, але був смертельно поранений. Зібравши останні сили, він вийшов на подвір'я і впав коло паркану. В нього знайшли два пістолети і гранату²⁹.

Влітку 1943 р. німецька адміністрація розгорнула низку кар-ральних акцій проти оунівського підпілля. В серпні 1943 р. за по-ширення листівок і агітацію у робочому таборі в Миколаєві був заарештований мешканець с. Піски Іван Дідан³⁰.

Вже у 1957 р. після магаданських таборів один із учасників підпілля Микола Дідан, рідний брат Івана Дідана, свідчив: «На очній ставці Іван був настільки побитий, що не міг розмовляти. Йому вибили зуби, поламали нижню щелепу. Він ледве тримався на ногах. Його відвели, а мене почали жорстоко бити. Пізніше був заарештований і Богашов»³¹. Всі троє пройшли німецькі і больше-вицькі табори.

Становище ускладнювалося. Німці, маючи агентуру, а також користуючись недосвідченістю молоді у конспірації, продовжува-ли репресивні акції. Заарештовано було і вже згадуваного Л. Сер-дегу. З його свідчень дізнаємося: «Заарештували мене два спів-працівники гестапо, які приїхали з Миколаєва 14 вересня 1943 р. Було ще зарано, і мене застали, коли я ще спав. Посадили у крите легкове авто і під особистим контролем привезли у СД. Допитува-ли про брошуру "Шлях народу", яку знайшли у мого товариша Н. Гороженка. Я показав на слідстві, що її дав мені у Берислав-ській сільгоспшколі якийсь невідомий мені чоловік, а я вже дав своєму товарищу. На тому я й тримався»³².

Л. Сердега був засланий до концтабору «Бухенвальд», звідки 15 квітня 1945 року звільнений американськими військами.

²⁹ *Интерв'ю, записане А. Коваль 28.10.2008 р. в м. Миколаїв від Іваненка Юрія Олександровича, 23.01.1921 р. н. // Архів А. Коваль.*

³⁰ *Ковальчук В. ОУН в Центральній, Південній та Східній Україні 1941—1950-ті рр... — С. 21.*

³¹ *Зайцев Ю. Між двома вогнями // Радянське Прибужжя. — 1996. — 1 червня. — С. 9.*

³² *Архів Управління СБ України в Миколаївській обл. — Ф. Р. 5. — Спр. 7185 — Арк. 20.*

У Миколаєві ситуація була дуже складна. Німці викривали найдієвіших оунівських підпільників. На початку січня 1944 р. на вул. Херсонській був убитий 'Ворон' (Олександр Сало) — провідник Вознесенського району. 25 січня 1944 р. були заарештовані 'Віра' (Марія Рибальченко) і Ганна Восковська. Дівчата трималися в гестапо гідно. 'Віра' взагалі не відповідала на жодне питання. Німцям 'Віра' сказала, що знає, коли у її будинку буде схід ОУН. Але, опинившись у засідці з німцями, 'Віра' знайшла влучний момент і вчинила самогубство³³.

У лютому 1944 р. стан організації став критичним. Провідники мали команду з Дніпропетровського осередку ОУН залишатися на місцях, але тих місць вже не було. Не було і зв'язку з крайовим проводом. Остання нарада відбулася коло парку ім. Петровського 9 березня 1944 р. В той же день після полудня підпільники були викриті гестапо. Під час арешту загинули керівники підпілля 'Директор', 'Роман' та 'Іван'. Провід перестав існувати. 18 березня двос дівчат — Марія Ізбаш і Наталка Денисенко ('Наталка') — виїхали в Одесу шукати зв'язків, але і там вже йшли арешти³⁴.

Отже, нищівного удару по осередку ОУН було нанесено німецькою окупаційною владою практично напередодні відступу військ з міста. Миколаїв було зайнято радянськими військами 24 березня 1944 р.

У березні 1944 р., коли радянські війська звільнили Миколаївську область від німецької окупації, почалися масові акції радянської влади проти ОУН. СМЕРШ розстріляв 7 підпільників ОУН, з них п'ятьох — з с. Піски. 13 березня 1944 р. був вбитий 'Богдан' на подвір'ї у Тамари Задираки, де він, мабуть, переховувався. Пізніше представники КГБ, намагаючись опізнати його, навіть викопали тіло, але його ім'я так і залишилось невідомим. Збереглися свідчення Тамари Задираки і про інші події цього часу: «У березні 1944 р. заарештовані, а невдовзі розстріляні Олександр Яковлев, Домна Яковлева, Григорій Чухліб, Любомир Аріман, Борис Горбатий, Дмитро Тихоненко, двох селян Антона Нездоля і Пар-

³³ Коваль М. *Борьба Украины против фашистского рабства*. — К.: Наукова думка, 1979. — С. 158.

³⁴ Інтерв'ю, записане А. Коваль 28.10.2008 р в м. Миколаїв від Іваненка Юрія Олександровича, 23.01.1921 р. н. // Архів А. Коваль.

фентія Задираку спочатку жорстоко допитували. Їх зв'язували за шию мотузкою і опускали в криницю, куди збігала снігова вода з даху, і тримали там усю ніч, вранці підіймали і страшенно били, потім тягли до камери. Було це у селі Гросово, що на Одещині. Там вони і поховані 14 травня 1944 р. Вирок їм оголошено тільки 22 липня 1944 р., вже після смерті»³⁵. В травні 1945 р. після звільнення з концентраційного табору Олексій Сердега був переданий Червоній армії і заарештований. Після допитів був засуджений до десяти років. Помер в ув'язненні 18 березня 1954 року в Комі АРСР.

Осередки ОУН підпільно діяли на Миколаївщині до 1949 р. Борис Пискун був заарештований у 1949 р. і разом з іншими засуджений Військовим трибуналом Одеського військового округу до 25 років і 5 років поразки в правах. В 1950 р. заарештували останнього підпільника. Відомим залишилося тільки його псевдо 'Бом'. Він був вистежений на шляху до Запорізької області, де мав створити підпільну мережу. Це сталося у травні 1950 р. в районному центрі Ногайськ (тепер — м. Приморськ Запорізької області).

Зі слідчих справ ми можемо дізнатись про миколаївців, які боролися за незалежну Україну в лавах ОУН. Відомо багато епізодів, у яких згадується більше як 430 осіб. Доля їх і героїчна, і трагічна.

Після звільнення Миколаєва загинули на фронті Микола Струс-'Євген', Василь Норов, Микола Нездолій та інші.

Німецькі і большевицькі табори пройшли Леонід Сердега, Микола Ткаченко, Олександр Соцький, Владислав Богашов, Ганна Боровик, Михайло Петренко, Володимир Чимбир, Василь Бабченко, Олексій Солопко, Іван Дідан, Микола Дідан, Феодосій Дворний, Володимир Волков і багато інших.

У своєму інтерв'ю у жовтні 2008 р. Юрій Іваненко (колишній в'язень норильських таборів, дослідник діяльності ОУН на Миколаївщині) поділився інформацією про свої наукові пошуки: «Важка була доля підпільників на території Миколаївщини, близько 90% загинуло у тюрмах та по таборах. Я як дослідник та працівник товариства "Меморіал" хочу сказати, що багато імен діячів організації залишилися в небутті, і ми навіть не зможемо

³⁵ Архів Управління СБ України в Миколаївській області. — Ф. Р. 6. — Спр. 12302. — Арк. 23.

дїзнатись, ким вони були, звідкіля вони походили, як потрапили до цієї організації». Також він зазначив, що на Півдні України учасники підпілля часто соромилися говорити про свою участь у ньому. За його даними, останній з учасників оунівської боротьби на Миколаївщині помер в 2008 р.³⁶

Аналізуючи доступні джерела, можемо зробити висновок, що діяльність ОУН у 1940—1950-і рр. була поширена на всій території України, а не лише в західному її регіоні. Специфіка Миколаївщини полягає у тому, що націоналістичні осередки тут почали формуватись після приходу Похідних груп ОУН, які залучали до організації велику кількість місцевої інтелігенції і селян. Через немасовий і відносно слабкий характер націоналістичного руху, невисокий рівень національної свідомості населення, оунівське підпілля на Миколаївщині було розгромлене доволі швидко порівняно з західноукраїнськими регіонами. Попри це, воно зробило значний внесок у боротьбу українського народу проти нацистського і большевицького тоталітарних режимів.

³⁶ Інтерв'ю, записане А. Коваль 28.10.2008 р. в м. Миколаїв від Іваненка Юрія Олександровича, 23.01.1921 р. н. // Архів А. Коваль.